

**BURCÎ MEMLÜKLERİ DÖNEMİNDE CARIYELER VE AİLE HAYATINDA
ETKİLERİ**

IN THE PERIOD OF BURCÎ MAMLUKS CONCUBINES AND ITS EFFECTS ON FAMILY LIFE

Abdullah EKİNCİ*, Esra YAVUZ**

*Prof. Dr. Harran Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Şanlıurfa/Türkiye
ORCID: 0000-0002-4767-2002

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Harran
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Şanlıurfa/Türkiye
ORCID: 0000-0001-9668-2947

Yazışma Adresi:

Esra YAVUZ
E posta: eyavuz7339@gmail.com

Gönderim Tarihi : 12 Ekim 2020**Kabul Tarihi :** 14 Nisan 2020**ÖZ**

Burcî Memlükler, 1382 ile 1517 yıllarını kapsayan dönem aralığında yaşamış ve Bahri Memlükleri'nden sonra varlığını sürdürmüştür. Bu makale söz konusu dönemde siyasi tarihten öte sosyal tarih üzerinden devlet adamlarının ve onların eşleri konumunda olan cariyelerin hayatını anlatmaktadır. Sultanlar ve önemli devlet adamları ebediyet duygusu ve soyunun devam edemeyeceği korkusunu çokça yaşadıkları için cariye almışlardır. Bu durum sultanların isteklerini yerine getirse de diğer yandan iç çatışmaları önleyememiştir. Makalede, bu dönemde yaşayan kadınlar çok eşlilik olgusunu nasıl kabul ettiler? Cariyeliğe karşı kadınların, çevrelerinin ve kendi eşlerinin tepkileri nasıldı? Burcî Memlüklerde sultanların cariyeleri ve rolleri nelerdi? Gibi sorular üzerinden bir değerlendirme yapıldı, cariyelerin harem içindeki vasıfları, devlet üzerindeki yansımaları ve ailevi ilişkileri aktarıldı. Ayrıca bu çerçevede Burcî Memlükler'in aile hayatı içinde cariyelerin avantajları ve dezavantajlarına da değinildi.

Anahtar Kelimeler: Cariye, Memlükler, Siyaset, Aile, Saray Hayatı

ABSTRACT

The Burcî Mamluks lived between 1382 and 1517 and continued their existence after the Bahri Mamluks. This article describes the lives of statesmen and their concubines who were their wives, in the mentioned period, through social history rather than political history. Sultans and important statesmen took a concubine because they had a feeling of eternity and fear that their lineage would not continue. Although this situation fulfilled the wishes of the sultans, on the other hand, it could not prevent internal conflicts. In the article, how did women living in this period accept the phenomenon of polygamy? How were the reactions of women, their peers and their spouses against concubinage? What were the concubines and roles of the sultans in Burcî Mamluks? An evaluation was made on questions such as, the qualifications of the concubines in the harem, their reflections on the state and their family relations were conveyed. In this context, the advantages and disadvantages of concubines in the family life of Burcî Mamluks were also mentioned.

Keywords: Concubine, Mamluks, Politics, Family, Palace Life

Atf için (How to cite): **Ekinci A, Yavuz E.** Burcî Memlükleri Döneminde Cariyeler ve Aile Hayatında Etkileri. Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, 2021; 3(1): 33-45.

GİRİŞ

Köle ve cariye kavramları arasında erkeklik ve dişilik anlamı barınmaktadır. Köle kavramı daha geniş olup kadın ve erkek fark etmeksizin tüm kölelere söylenirken cariye sadece kadın köleleri kapsamaktadır. Cariye, toplumsal ve sosyolojik bir algı ile bakıldığında sabit ve genel bir tanım yapmak zordur. Ancak en genel anlamda savaşlarda esir edilen ve para ile satılan kadın köle şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2013; Akgündüz, 2002; Taneri, 1997).

Memlükler'in sosyal hayatında cariyeler, önemli bir yer edinmişlerdir. Fakat bir yanda cariyelere verilen değer ile en üst mevkilere gelen ve sultan olma lüksüne eren cariyeler mevcut iken diğer yanda ise cariye ve köle gibi alt sınıfa tabi tutulmaları tezat bir durum oluşturmuştur. Yani cariyeler arasında saraya gelerek en yüksek mevkilere erişen olduğu gibi halk arasında veya sarayda istismar edilen cariyeler de olmuştur. Ancak genellikle siyasi tarih yazımı ve mahremiyet duygusu nedenlerinden dolayı sultan eşlerinin hayatları kitaplara konu olmaktan uzak tutulmuştur. Bu yüzden bir düğün merasimi, boşanma, eğlence geceleri, karşılama törenleri, doğum ve ölüm haberleri, açılış törenleri, hac çıkışı ve dönüşü, ziyafetler yani önemli gün ve gecelerde var olan bilgiler ışığında konu irdelenmektedir. (El-Makrîzî, 1997; Aşur, 1992; Frenkel, 2017; Yiğit, 2004; Kortantamer, 2011)

Cariyeler, insan gücüne dayanan bir sistemde var oldukları için tercih edilme sebepleri oluyordu. Bunlar; hasta bakıcı/refakatçi, tarlada işçi, tacirlerin malı, gündelik işlerde hizmetçi, efendisine alternatif eş yani odalık cariyelerin görevleri arasında idi. Dahası cariyeler, nüfus artışı ve devletin bekası için

doğurgan olanlar tercih edildi. Ayrıca sadık olan cariyelerine çocuklarını emanet ettikleri gibi hastalandıklarında kendilerine bakmak için de sahipleri tarafından tercih edilirdi (Akkuş Yiğit; 2015; Pearce; 2012; Ayan; 2017).

Memlükler, genellikle evlendikleri hanımlarını, soylu ailelere mensup olanlardan seçer veya hareme ait cariyelerden alırdı. Çoğunlukla kendi aralarından birileri ile evlenmeyi tercih ederlerdi. Devletin bekası söz konusu olduğunda ise bazı sultanlar, devletlerinin idamesi için hanedanlar arasında evlilik yaparlardı. Bu evlilikler, genellikle siyasi olduğundan dolayı gönül rızası çok aranmazdı. Bu yüzden de kendi gönül rızalarını arayan sultanlar, genellikle cariyeler ile evliliği tercih ederdi (Akkuş Yiğit; 2015; Pearce; 2012; Ayan; 2017). Sultan, emîr ve devlet adamlarının evlilikleri genellikle kendileri gibi üst tabakadaki hanımlarla veya haremde bulunan cariyelerle oluyordu. Sarayda hem çok eşlilik hem de tek eşlilik mevcuttu. Fakat ekseriyetle çok eşli sultanların olduğu görülmektedir. Bu durum ise hanedan içinde zayıflığa, kadınlar arasında haset duygusunun artmasına, entrika veya tuzaklara, çocukları arasında kıskançlığa ve ırk farkına neden olmuştur. Bu sebepler ise bir devletin ikbalini önlemektedir (Akkuş Yiğit 2015; Ayubi, 2019).

Dolayısıyla cariyelerin veya eşlerin sultanlar için hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Ancak belirleyici faktör, topluma fayda sağlamak için potansiyel güçlerini erkekler üzerinde kullanıp kullanmadıklarıdır. Bu durumda iktidara sahip olmak veya sahip olanları elde tutmak sultan eşleri ve cariyeler için ideal bir yer olarak görülmektedir. Sultanların gönlünü kazanan cariyeler ise sultanlar ile

evlenir ve saray hayatında en yüksek konumlardan birine gelirdi. Eğer cariyelerin efendisinden çocuğu olursa bu cariyelere “ümmü’l-veled” denir ve önemli bir konuma erişirdi. Ümmü’l-veled; efendisinden çocuğu olan cariyeler için kullanılan bir statüdür. Ümmü’l-veled olmak, köleliği sonlandırmak ve bu durumda doğan çocuğun hür sayılması için önemli bir hukuki statüdür (Akgündüz, 2002). Kadın kölenin anne rolü olarak eş statüsünü alması ve bir özgür çocuk doğurması cariyeye anne için gelebilecek en yüksek konumdu. Ümmü’l-veled olmak köleliği sonlandırmak adına alternatifli bir yoldur. Nitekim efendisi cariyeyi ister azat etsin ister etmesin efendi ölünce kendiliğinden hür kabul edilmektedir. Anne, cariyeye yani köle olsa bile çocuk, cariyenin efendisinden olduğu için hür kimse kabul edilir ve tahta varis olurdu. (Aydın, 2002; York: 2006; Gherseti, 2018; Aktan, 2001).

Burcî Memlûkler’in İlk Sultanı Melikü’z-Zâhir Berkuk’un Cariyeleri

Memlûk tarihine bir girizgâh yapıldıktan sonra Berkuk dönemindeki cariyeleri aktarmak faydalı olacaktır. Memlûk kelimesinin sözlük anlamı “malik olunan şey” demek olup mal veya eşya gibi sahiplik ilişkisini de içerisinde barındırmaktadır (Kızıltoprak, 2004). Diğer bir anlamı ise sahip olunan askeri köle (Keaney, 2009) veya köleleştirilmiş insan, demektir (Lindsay, 2005). Memlûkler, Batı’dan gelen Suriye kıyılarına yerleşmeye çalışan Haçlılar’ın, Doğu’daki Moğollar’ın ve Orta Asya’nın kritik bir döneme girdiği zamanda dünya sahnesine çıkmıştır (Behrens-Abouseif, *Practising Diplomacy*, 2014). 1250 ile 1517 yılları arasında hüküm sürmüş ve iki devreye ayrılarak incelenmiştir. Birinci devre “Bahri Memlûkleri” 1250-1382

yılları arasında etkin olmuştur. İkinci devre ise “Burcî (Çerkes) Memlûkleri” 1382-1517 yıllarında varlığını devam ettirmiştir (Williams, 2008; Kopraman, 1992). Burcî Memlûkler’inden Berkuk’un saltanat girişimleri sonucu Bahri Memlûkleri’nin son sultanı olan Zeyneddin II. Haccı ile sona ermiştir (1382) (Yiğit, 2015; Kopraman, 1992). Berkuk’un tahta gelmesiyle Çerkez veya Burcî Memlûkleri kurulmuştur (1382) (Yiğit, 2015; Kopraman, 1992).

Berkuk döneminde cariyeler, İbn Tağrıberdî’nin köleler hakkında verdiği bilgiye bakılırsa çoğunlukla Çerkesya’dan geldiği bilinmektedir (İbn Tağrıberdî, 2013). Dolayısıyla Çerkez cariyelerin çok olduğu ve Mısır’a rahatlıkla girdikleri görülmektedir. Çerkesya’dan gelen bu cariyelere ise Colban veya Culban denilmiştir. Bu isimle adlandırılan cariyeler, genellikle Çerkez asıllı olarak aktarılmaktadır (Tekindağ, 1961).

Sultan’ın haremine gelince Berkuk’un cariyelerinden biri Sul’dur ve Berkuk ez-Zahir’in evinde büyümüştür. Bu sırada eğitim ve öğretimiyle yakından ilgilenilmiş, edeple yetiştirilmiştir. Makrîzî’ye göre bekâretinde yani yaklaşık on beş yaşlarında onda edep ve sanat bilgisini gördüğünü belirtmektedir. Sonrasında sultan eşi olmuş ve ümmü’l-veled konumuna gelmiştir. Bu cariyenin üstatlığı, şarkı bilgisi, asaleti, yönetimi ve iyiliği ölene kadar devam etmiştir. Böylelikle cariyelerin direkt tüccarlardan alındıktan sonra ümmü’l-veled veya eş konumuna gelmediklerini ve sarayda eğitime tabi tutulduklarını da anlamaktayız. Bir cariyeye, küçük yaşta saraya alınmış, eğitim verilmiş ve validenin gözetiminde yetiştirildikten sonra eş veya ümmü’l-veled konuma gelebilmiştir. (Sehavi, 1992).

Sultan'ın diğ er cariyesi ise Hond Şirin'dir ve Yunan asıllıdır. Bu cariyeden Faraj/Ferec adında bir oğ lu vardır. Ferec, Berkuk'un en büyük oğ ludur (Akkuş Yiğ it, 2016). Hond Şirin öldüğ ünde var olan konumunun kıskanılmasından dolayı ona büyü yapıldı diye bir cariyeye suçlanmış (Ahmed, 1992) ve kırbaç cezası almıştır. Bu durum harem hayatında yaşanan çok eşliliğ in doğ urduğ u iç kargaşalardan biri olmuştur (Akkuş Yiğ it, 2014).

Ayrıca dönem içinde Çerkez kölelerin arttığı görölse de Rum asıllı cariyeler de görölmüştür. Hatta Sultan'ın Rum asıllı bir cariyesi vardır. Bu Rum asıllı cariyeye daha sonra Sittü'l Kübra statüsüne gelerek haremde ve siyasette etkili olmayı başarmıştır. Bu makama gelen cariyenin sözüne itibar edilmiştir. Böylelikle sultanın veya validenin güvenini kazanarak daha sonra sultan eşi olabilme imkânı elde edebilir. (Frenkel, 2017; Akkuş Yiğ it, 2014). Ayrıca Qunnuq Bey adında bir Türk cariyesi de bilinmektedir (Frenkel, 2017).

Melikü'l-Eşref Seyfeddin Baybars (1422-1438) ve Cariyelikten Hond el-Kübra'lığ a Yükselen “Çolban/Colban'ın” Sosyal Hiyerarşisi

Havend/Hond El-Kübra adıyla anılan kişi, sultana en yakın kişi olmuş ve sultanın güvenini kazanmış demektir. Sultan Baybars'ın ilk olarak Çolban veya Colban (Tekindağ, 1961) İbni Yeşbek Tatar adında önemli ve saygıdeğ er bir cariyesi vardır. Çolban veya Colban şeklinde zikredilen cariyeye Çerkez olup Eşref kabilesine mensuptur. Çolban, Sultan Baybars tarafından satın alınmıştır. Bu cariyeye ile Baybars'ın Yusuf adında bir oğ ulları olmuştur. –soyunun devamı ve hanedanın ömrü için Yusuf, Baybars'dan sonra tahta geçecek olan Sultan'dır.- Yusuf, 14 Nisan 1424 tarihinde

doğ muştur. Çolban, böylelikle ümmü'l-veled statüsüne gelmiştir. Akabinde Sultan, cariyeye ile nikâhlanmıştır. Hond El-Kübra olarak sarayın baş hatunu olan cariyeye, sultanın sevdiği bir hond olmayı başarmıştır. Cariyelikten en üst statüye gelerek sultanın değ erli hanımlarından olmuştur. Sultanın gözünde muteber, saygın ve nüfuz sahibi bir kadın olduğ u bilinmektedir (Ali Seyyid, 1988). Bunun delili olarak Sultan, onun için Bilâd el-Çerkes'ten yani Çerkes ülkesinden kız kardeşi ve akrabalarını getirterek onlara Mısır'da maaş ve ıkta bağ lamıştır (Ez-Zahiri, 1892). Daha sonra ailesiyle hac yapmıştır (Sehavi, 1992; Akkuş Yiğ it, 2016). Şahin ez-Zahiri Keşfü'l-Memâlik'inde Colban'ın yani sultanın karısının aile bireylerini saymıştır. Yaklaş ık yedi yüz elli kişi olduğ unu aktarmaktadır (Ez-Zahiri, 1892).

Memlük sultanlarından hem Türk hem de Çerkez'lerin dönemlerinde, akrabaların getirilmesi iktidardaki sultanın ayrıcalığıydı. Sultanın getirdiğ i aile üyelerinin neredeyse hepsinin iktidardaki sultanların veya sultanlarla evliliğ e bağ li emirlerin akrabalarıdır. (Yosef, 2012). Böylelikle köle konumunda olan bir cariyeye, saraya gelince çevresini ve kendisinin yaşamını nasıl etkilediğ ini de görölmektedir. Yani bir cariyeye saray hayatına girerek sadece kendi hayatını değ il aslında ailesinin hayatını da müreffeh kılmış ve ailesine avantaj sağlamıştır. (El-Makrîzî, 1997; Sehavi, 1992).

Hond El-Kübra olarak sarayın baş hatunu olan cariyeye, sultanın güvenini kazanmış demektir. Yani siyasete yön verebilecek seviyeye gelmiştir (Ali Seyyid, 1988; Abdurrezzak, 1999). Sultan ona saygı duymuş, görüşlerini benimsemiş ve onun isteklerini yerine getirmiştir. Bunu

bilen çevresi ve onu tanıyan halk, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ilk olarak bu cariyeye danışmışlardır. Yardımsever bir yönü olduğu için insanlar, sorunlarını beyan etmede çekinmemiştir. Aynı zamanda emirlerin ve devlet adamlarının da sevgisini ve itibarını kazanmıştır (Ali Seyyid, 1988).

Çolban'ın statüsüne ve edindiği vasıflarına değindikten sonra kaynaklarda ölümü ile ilgili bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere gelince ölümü hakkında şüpheler vardır. Çünkü Sultan ve hizmetçileri Çolban'ın ani öldüğünü görüşündedirler. Sara hastası olarak bilinen cariyenin zehirlenerek öldürüldüğü ifade edilmektedir (El-Makrîzî, 1997; Sehavi, 1992). Yaşanan bu olayların benzerleri saray hayatında çok kez meydana gelmiştir. Eğer Sultan hastalanır ise onun annesi sultanın eşlerini suçlar ve büyü yaptığını iddia ederdi veya sultan eşi zehirlenir ise diğer eşleri ya da cariyeleri sorumlu tutabilirlerdi. Akabinde iddiasını doğrulamak için cariyelerini döver, bir sonuca ulaşmaya çalışırlardı. Bu durum aslında aile hayatında huzursuzluğun ve güvensizliğin olduğunu göstermektedir (Abdurrezzak, 1999).

Çolban, öldükten sonra Sultan, ona özel olarak bir türbe yaptırmıştır. Çolban, bu türbeye gömülmüştür (Ali Seyyid, 1988). Bu cariyeye, eşinin sağlığında vefat etmiştir. (El-Makrîzî, 1997; Sehavi, 1992).

Sultan'ın Colban'dan hariç birkaç cariyesi daha vardı. Bunlar ümmü'l-veled olup nikâh kıymadığı cariyeleri idi. Sultan Baybars'ın cariyelerinden olan Çerkes asıllı Melikbay'da bunlardandır. Sultan'dan Ahmed adında oğlu dünyaya gelmiş ve ona nikâh kıymadığı aktarılmıştır. Genellikle ümmü'l-veled olan cariyeler satılmadığı için onlara

nikâh kıyılmaktadır. Bu durum da nadir görülen olaylardandır (Akkuş Yiğit, 2016).

El-Melikü'l-Eşref Seyfeddin Baybars'ın döneminde de bir veba salgını yaşanmıştır. Bu vebalar ise genellikle kadınlara kısıtlamalar getirmiştir. Yaşanan veba (Gökhan, 2007) yüzünden sultan sokağa çıkma yasağı koymuştur. Fakat halk zor durumda kalınca cariyelerin peçeli bir şekilde dışarı çıkmalarına izin verilmiştir. Bu durumun bir sonucu olmalı ki vebadan dolayı çocuk ölümünden sonra en fazla ölü sayısının cariyeler olduğu kayıtlara düşmüştür. Makrîzî bu sayıyı 1369 kişi olarak vermiştir. Akabinde veba saraya da sıçramıştır. Bu vebadan dolayı Sultan'ın hanımlarından ve cariyelerinden öldüğü bilinmektedir (İbn Tağrıberdî, 2013). Önemli tarihçi Makrîzî genel olarak Sultan'ın sarayında yaşayan cariyelerinden 160, odalıklarından da 17'sinin öldüğünü belirtir (El-Makrîzî, 1972).

Seyfeddin Baybars, yakalandığı bir hastalıktan dolayı oğlu Yusuf'u halef seçmiş ve Çakmak'ı da Yusuf'a naip tayin ettikten sonra vefat etmiştir. Fakat tahta geçen Yusuf, henüz 14 yaşında olduğu için fiilen Çakmak yönetmiştir. Bu süreç 3 ay devam etmiş ve Çakmak'ın Yusuf'u hal etmesiyle son bulmuştur (İbn Tağrıberdî, 2013; Yiğit, 2015).

Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Çakmak (1438-1453) ve Haremi

Sultan'ın haremine baktığımızda cariyelerin siyasete dâhil olduklarını ve yönetimde etkilerini görülmektedir. Bu etki o kadar artmıştı ki halk Mısır'ın yönetiminin artık kadınlarda olduğunu söyleyerek Sultan'ın etkisinin olmadığını vurgulamışlardır. Bu durumun siyasete etkisini göstermektedir (Ali Seyyid, 1988).

Sultan'ın cariyelerine gelince Cevher El-Handar ve Hond Colban adında iki önemli cariyesi vardı (Ali Seyyid,

1988). Bu cariyelerden Muhammed ve Fatma adında iki çocuğu bilinmektedir (Akkuş Yiğit, 2016). Sehavi ise Dolaybay adında bir cariyesinin daha olduğunu aktarmaktadır. Dolaybay, Zahir Çakmak'ın azatlı cariyesi olduktan sonra Şam vekili olan Berkuk ile evlenmiş ve ondan Alaybay isminde bir çocuğu olmuştur (Sehavi, 1992). Aynı zamanda soyunun devamı ve hanedanın ömrü için Sultan'ın tek oğlu olan el-Malik el-Mansur Osman'ın annesi Rum asıllıdır. En küçük kızı ise Çerkez asıllı bir cariyeden dünyaya gelmiştir. Böylece aşağıda aktaracağımız cariyeye ile birlikte altı cariyesinin olduğunu ve bunlardan da dört çocuğunun olduğu anlaşılmaktadır (Johnson, 2019).

Cariye almanın dezavantajlarından olan aile içi şiddetli geçimsizlikler, kıskançlıklar ve huzursuz ortamların varlığını da unutmamak gerekir. Sultan'ın hür ve önemli eşlerinden olan Honda Moğol El-Bariziyye adında bir eşi vardır. Mısır'ın soylu kadınlarından olan Sultan'ın eşi Moğol, Sehavi'ye göre Mısırlı'dır ve üç evlilik gerçekleştirmiştir. Honda Moğol El-Bariziyye'nin üçüncü evliliği Memlük Sultanı ile yapmıştır. Ayrıca Hatice adında bir kızları vardır. Honda Moğol El-Bariziyye, soyunun üstün olmasını öne sürerek kendini cariyelerden üstün görmüş ve Sultan'ın onlara düşkün olmasını kıskanmıştır. Bu yüzden de Sultan ile aralarının genellikle açık olduğu söylenmektedir. Aslında bu örnek sayesinde çok evlilik yapan sultanların yaşadığı tartışmalar da tahmin edilmektedir. (Sehavi, 1992; Johnson, 2019).

Daha sonrasında Honda Moğol'un hicri 850 yılında bir hac yolculuğu bilinmektedir. Bu olay, yaşanan çatışmaları daha belirgin kılmaktadır. Hac merasimlerinde ilk olarak hac kafilesi

tahtirevanları süslenmiş bir şekilde şehirde dolaşmaya başladılar. Bu kabile dolaşırken gösterişli atlı birlikler onlara eşlik ederdi. Ayrıca yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını da taşıyan binekler vardı. Bunun yanında halka sunulan şekerlemeler ve dağıtılan paralar da olurdu. Bu merasim hem giderken hem de gelirken gerçekleşirdi (Sehavi, 1992; Johnson, 2019; Akkuş Yiğit, 2016). Bundan dolayı dönemin tarihçileri, bu yolculuklarda Sultan eşlerini taşıyan tahtirevanların özelliğinden ve güzelliğinden bahsetmişlerdir. Tahtirevanların fiziki özelliği de günümüz araba modelleri gibi dikkat çekici bir durum olmuştur (Behrens-Abouseif, The Mahmal, 1997). Fakat Honda Moğol'un hac merasiminin çok gösterişli olmaması bir anormal durum olduğunu göstermiştir. Çünkü Sultan'ın Surbay Çerkezi adında bir cariyesinin olduğu ve bu cariyeden dolayı Sultan'ı kıskandığını bilinmektedir. Akabinde eşler arasında çıkan çatışma sonucu Honda Moğol tarafından bu cariyenin zehirlendiği söylenmektedir. Bunun üzerine Sultan, Honda Moğol'u boşamıştır (Johnson, 2019). Dolayısıyla cariyelerin varlığı evliliği etkilemiş ve boşanmaya sebep olmuştur. Ayrıca önceden de aktarıldığı gibi kim ölür veya zehirlenirse otomatikman suçlu bir diğer rakibi tahmin edilirdi. Bu yüzden gerçek suçluyu bulmak zordu (Abdurrezzak, 1999). Bu durumlar hanedan arasında yaşanan sorunlardan olmuştur. Rakip gördüğü kişileri bertaraf ederek tek olmaya çalışıyorlardı.

Melikü'z-Zâhir Hoşkadem (1461-1467) ve İki Cariyesi: Şeker Bay ve Surbay el-Çerkesiyye/Çerakise

Melik Zahir Hoşkadem, tek eşle nikâhlı olan sultanlardandır. Bunun bir etkisi ise Sultan eşinin tasavvuf ehlinde olmasındandır. Çünkü Aşur'un el-

Mucteme'el-Mısrî adlı eserine göre Sultan'ın eşi tasavvufa yönelmiş ve hatta hırka giymiştir (Aşur,1992). Bazı tarihçilere göre kendini Ahmedi tarikatına adanmış, rabıtlara ve zaviyelere devam etmiştir. Muhtemelen bu durum Sultan'ı da etkilemiştir. Hatta döneminde bu ilim meclislerine katılan bazı kadınlar, kendilerine şeyh dahi demişlerdir (Aşur,1992).

Şeker Bay, önceki sultanlardan birinin azat edilmiş kölesiydi. Yaklaşık hicri 800 yılında doğan Çerkez Şeker Bay, önce Sultan El-Melik El-Nasir Faraj'ın cariyesi olmuştur. Faraj veya Ferec'den hiç çocuğu olmadığı bilinen bu cariyeye, onun ölümünden sonra azat edilmiştir. Ancak cariyeye, ümmü'l-veled statüsünden değil, sahipleri tarafından serbest bırakılmıştır. Bazen efendileri istedikleri cariyeyi koşulsuz da serbest bırakmışlardır. Şeker Bay sonrasında Emir Abrak El-Cekami ile evlenmiş ve bir kız çocuk doğurmuştur. Emir Abrak'ın ölümünden sonra ise Şeker Bay, o dönemde Hassaki Memlûkleri'nden olan Hoşkadem ile evlenmiştir. Sehâvî bu evlilikten üç çocukları olduğunu belirtmektedir. Ancak isimlerini zikretmemiştir (Sehavi, 1992; Frenkel, 2017).

Memlûk hanımları, dindarlığın bir simgesi olarak hac seferleri yaparlardı. Aynı zamanda hac ziyareti aristokrat hanımların imajının bir parçasıydı. Bu sayede hem dini hem de sosyal bir statü elde ederek halk tarafından benimsenirlerdi (Behrens-Abouseif, The Mahmal, 1997). Nitekim 868 yılında Şeker Bay'ın da gösterişli bir merasim ile hac yolculuğu yaptığı ve 869 yılında dönüş merasiminin de gösterişli olduğunu bilmekteyiz. Fakat Şeker Bay, bu hac dönüşünün ertesi yılı hayatını kaybetti.

Takriben 870 yılıydı (Sehavi, 1992; Johnson, 2019). Sehâvî, Ahmet el-Bedevi'nin mevlidinin her yıl Havendü'l-Kübra yani Şeker Bay tarafından kutlandığını belirtmektedir (Sehavi, 1992).

Sultan Hoşkadem, Şeker Bay'ın hayatı boyunca başka kimseyle evlenmedi. 870'te Şeker Bay'ın ölümünden sonra, oğlu Ferec/Faraj'ın annesi, cariyeye Surbay ile evlendi ve onu da Havendü'l-Kübra olarak belirledi (Sehavi, 1992). Tek ešli olan sultan için Surbay el-Çerkesiyye/Çerakise'nin yeri de ayrı olmuştur. Sultanın zevcesi Honda Şeker Bay vefat ettikten sonra ümmü'l-veled olan cariyesi Surbay ile o yıl içinde evlenmiştir. Sonra onu "Hond el-Kübra" yaparak en yüksek statüye getirmiştir. Cariyelikten Hond el-Kübra statüsüne gelerek Sultan'ın yanında itibarını arttırmıştır. Sultan, Surbay'ı Kâatü'l-Avâmid'e oturtmuştur (Akkuş Yiğit, 2016). Aynı zamanda bir de kızı vardır ve bu kızının öldüğü kayıtlara geçmiştir. Hatta ölümünden sonra annesi mezarlığı ziyarete gitmiş ve ziyaret sırasında sultan eşlerine uygulanan gizlilik prensibini uygulamışlardır (Behrens-Abouseif, The Mahmal, 1997). Akabinde Surbay, bir dönem hastalanmış ve ona özel olarak Nil'e yakın temiz bir yer ihdas etmiştir ve iyileştikten sonra onun adına eğlenceler düzenlemiştir (Akkuş Yiğit, 2014). Ancak bu cariyeye de sultandan önce ölmüş ve onun cenaze namazını kıldıktan sonra onun için yapılan türbesine gömülmüştür. Geride miras olarak 50.000 dinar bıraktığı ve bunun yanında birçok takı ve mücevherlerinin de olduğu bilinmektedir (Sehavi, 1992).

Hoşkadem, cariyelerin etkisi altında kalmıştır. Devlet yönetiminde ve siyasetinde etkin rol oynamışlardır (Ali Seyyid, 1988). Sultan, önce Şeker Bay

sonra Surbay ile yaşamında tek eşle yaşamıştır. Bu durum cariyelerinin baskın olması ve dine meyilli olmasıyla alakalıdır. Sultan'ın tek eşle yaşamını sürdürmesi ise Memlük tarihinde ender görülen aile hayatı olmuştur (Rapoport, 2007).

Melikü'l-Eşref Seyfeddin Kayıtbay (1468-1496) ve Cariyeleri

Çerkez sultanların on beşinci sultanıdır (İbn Tağrıberdi, 2013). Bilimsel ve dini konulara yoğunlaşarak araştırma yapan sultanın (Aşur,1992) mücadele ettiği devlet, Osmanlılar olmuştur. Bunun önemini kavrayan Sultan Kayıtbay, Akkoyunlular ile sulh yapmıştır. Daha sonra Cem Sultan'ı ülkesine kabul ederek Osmanlılar ile gerginliği daha da artırmıştır. Ancak savaşmak istemeyen sultan Osmanlılar ile 15 yıl devam edecek bir sulh yapmıştır (Yiğit, 2015).

Sultan Eşref Kayıtbay'ın haremine baktığımızda ise bir cariyesinin adının Asılbay olduğu ve aynı zamanda ümmü'l-veled olduğu bilinmektedir. Kendisinden sonra tahta çıkacak olan oğlu Muhammed bu cariyeden dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla bu cariyeye sayesinde devletin ömrünü ve soyunu uzatmıştır. (Frenkel, 2017; Akkuş Yiğit, 2016). Sultan'ın cariyesi de siyasete müdahale edenlerdendir. Akabinde hapse atılan memlük askerlerini serbest bırakmalarını isteyerek özgürlüklerine kavuşturmuştur (Ali Seyyid, 1988). Ayrıca yaptığı hac yolculuğundan dolayı haberdar olduğumuz bir diğer cariyesi de Fatma'dır. 897 yılında oldukça büyük bir tören düzenlenerek kutsal topraklara doğru yolculuğa çıkmıştır (Johnson, 2019).

Kayıtbay'dan sonra sırasıyla el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kayıtbay (1496-1498) -Annesi Asılbay adında bir cariyedir. Dolayısıyla bu cariyeye sayesinde

devletin ömrünü ve soyunu uzatmıştır.- (Akkuş Yiğit, 2016), el-Melikü'z-Zâhir Kansu (1498-1499), el-Melikü'l-Eşref Canbolat (1499-1501) ve el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin Tomanbay (1501-1501) geçmiştir. Bu sultanlar, beş yıl içinde her yıla bir sultan düşecek kadar saltanatları az olmuştur. Ayrıca yaşanan çöküş sürecinin de habercisi olmuşlardır (Yiğit, 2015).

Melikü'l-Eşref Kansu Gavri (1501-1516)

Sultan Kayıtbay'dan sonra hemen hemen her yıl bir sultan değişerek 5 yıl devam ettikten sonra Kansu Gavri tahta geçmiştir. Bu sıralarda Sultan Kansu Gavri 60 yaşlarında idi (Miroğlu, 1992; Yiğit, 2015; Koprıman, 1992). Bu yaşta memlükler tarafından seçilmesinin nedeni olarak yaşının büyüklüğü ve isteklerini yaptırma düşüncesi olmuştur (Anonim, Tuhfetü'l Memlük Siyasetname, 2016).

Sultanın haremî hakkında ise Memlük tarihinde son hac yolculuğu yapan Ümmü Sidi Muhammed olarak tahmin edilen eşi vardır (Johnson, 2019). Ümmü Sidi hakkında hizmetkârlarına karşı cömert olmadığı aktarılmaktadır. Hatta hac merasimleri sırasında geleneksel ikram olan şekerleme ve akçeleri dahi vermemiş ve halk bu durumdan şikâyetçi olmuştur. Fakat bu durum dönemin vermiş olduğu ekonomik ve siyasi sebeplerden de kaynaklanabilmektedir (Behrens-Abouseif, The Mahmal, 1997; Johnson, 2019).

Burcî Memlükler'in Yıkılışı ve Yıkılış Evresinde Cariyelerin Etkisi

Melikü'l-Eşref Tumanbay (1516-1517), Kansu Gavri'nin yeğeni ve Burcî Memlükler'in de son sultanı olmuştur. Savaşta mağlup çıkan Memlükler'i teskin etmek oldukça zordu. Belki de bu yüzden amcasının verdiği vergi kurallarını kaldırarak halk tarafından sempati kazanmaya çalışmıştır. Ancak Osmanlılar

ile mücadele bitmemiştir ve bu yüzden de teskin etmek kolay değildi (Koprman, 1992; Miroğlu, 1992; Yiğit, 2015; Afyoncu, 2016; Emecen, 2017).

1517 yılında gerçekleşen Ridāniye Savaşı yine Memlükler'in mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır (Koprman, 1992; Miroğlu, 1992; Yiğit, 2015; Afyoncu, 2016; Emecen, 2017). Savaş esnasında kendini zor kurtaran Tumanbay, savaştan kaçmıştır. Fakat kısa süre sonra yakalanmıştır (Miroğlu, 1992; Afyoncu, 2016; Emecen, 2017). Kaynaklara göre Yavuz Sultan Selim, onu öldürmek istememiştir. Fakat halkın ona olan sevgisini görünce tekrar bir ayaklanma ve başkaldırının olacağı düşünceyle asmıştır. Böylece Memlükler'in son sultanı Tumanbay (1516-1517) ile 267 yıllık hüküm süren Memlükler, resmi olarak yıkılmıştır (1517). (Koprman, 1992; Miroğlu, 1992; Yiğit, 2015; Afyoncu, 2016; Emecen, 2017, Marsot, 2007; Williams, 2008).

Memlük köleleri, genellikle askerlik ruhunu kaybetmemeleri için köleler ile evlenmişlerdir. Ancak Burciler döneminde bu duruma hassasiyet gösterilmemiş ve aynı aşamalardan gelen Türk veya Çerkez kızlarıyla yani esir köleler ile evlenmemişlerdir. Böylece etnik kökenlerini korumamışlardır. Bu durum devam etmeyince bozulmalara neden olmuştur. Aile içi alt ve üst, ırk ve köken sorunu yaratmıştır. Dolayısıyla Burcî Memlükler Döneminde Bahri Memlükler'e nazaran aile içi çatışmalar ve anlaşmazlıklar daha çok görölmüştür (El-Makrîzî, 1997; Aşur,1992; Ali Seyyid, 1988; Yiğit, 2015).

Diğer yandan erkes Memlükleri ile başlayan bir yönetimi ve değişmeyi işlerinden uzaklaşma olarak gören Türk köleler, bu durumu hazmedememiştir. Bu

da zaman zaman Memlükler arasında i isyanlara sebebiyet vermiştir (Turan, 1947).

Devlet yönetiminde bu gibi sorunlar yaşarken harem içinde de bazı sorunlar mevcuttu. Bunlar da durumu etkileyen aile içi çatışmalara neden olmaktadır. Çünkü saraya girenler diğer cariyelere göre daha şanslı yaşamaktaydı. Saraya giren cariye sultan eşi olmasa da sarayda yaşamanın vermiş olduğu rahatlıktan dolayı diğerlerine nazaran konuları daha iyiydi. Ancak bu durum bazen tam tersine de sirayet edebilirdi. Nitekim yaptıkları hata canlarına mal olabilirdi. Dolayısıyla sultan eşi olmayıp sarayda günlük işler ile meşgul olan cariyeler hakkında bazı suçlar mevcuttur. Örneğin bir cariye yaşanan rahatlığı ve zenginliği görüp hanımını kıskanmış ve onu öldürmüştür. Zenci cariyenin cezası çarmıha gerilmedir. Bir başka örnek; Sultan Berkuk'un eşi Hond şirin öldüğünde ona büyü yapıldığı söylenerek bir cariye suçlanmıştır. Bunun cezası ise kırbaç olmuş ve bu sorgu sırasında Hristiyan bir adamı suçlamıştır. Bunun üzerine cariye ve Hristiyan adam müebbet hapis alarak orada ölmüşlerdir. Bir diğer örnek ise 1434'de Sultan Baybars zamanında bir cariyeye, hanımının altı yaşındaki oğlunu suya atıp boğması üzerine ceza olarak kısas uygulanmıştır (Ahmed, 1992; Akkuş Yiğit, 2016).

Cariyelerin diğer bir girişimleri ise casusluk veya muhbirlik vasıflarıydı. Bu durum devletin yararına olabileceği gibi zararına da olabilirdi. On dördüncü yüzyılın ilk yarısında şam valisi olan Tenkiz, Moğol topraklarında kendisi için güzel köle kızlarından oluşan bir grup topladı. şam'a geldikten sonra, bazı köle kızlarını ud almayı öğreten ünlü bir

müzisyen olan İbrahim Sarim'in bakımına halkının müzik grubuna dâhil edildi. Bu gruplar, on ila on beş köle kızdan oluşurdu. Tenkiz, her birini özel maiyetine aldı ve haberleşmede kullandı. Böylelikle casusluk/muhbirlik alanında bu cariyelerden yararlandı (Rapoport, 2007).

Bazı sultanların zevk ve sefaya dalarak cariyelere kapılmaları ve hatta yaşanan ekonomik krizlere rağmen onlara

SONUÇ

Burcî Memlûkleri döneminde Bahrî Memlûkleri'ndeki gibi bir cariye - Şecerüddür- sultan olmamıştır. Sultan olan yani yöneten hükümünde bir cariye mevcut değildir. Bu yüzden de cariyeler daha çok harem ile ilgilenmiş ve sultan üzerinde etki kurmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla sultan eşi yani ümmü'l-veled cariye, casus, hizmetçi ve hıdane konumlarına gelerek etkili olmak istemişlerdir. Bu durumun neticesinde kimi zaman ailelerini refaha kavuşturmuşlar kimi zamanda ağır olan vergileri düşürmüşlerdir. Aynı zamanda cariyelerin dönem içinde hizmetçi, casus ve hıdane statüsünün olması onların sadece alternatif eş olmadıkları da göstermektedir.

Bu dönemde her ne kadar çok eşlilik varlığını korusa da yaşayan kadınlar ve cariyeler çok eşlilik olgusunu benimsemedikleri görülmektedir. Zira aile içi çatışmalar, alt-üst ilişkisi ve hatta birbirlerini kıskandıkları için öldürülme sebepleri dahi mevcuttur. Bu durum harem arasında kargaşaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla cariye alırken veya alma ihtimaline karşı

yerleştirdi. Bu cariyeler daha sonra hane hazineden yüksek maaş vermeleri de bir sorun teşkil etmiştir. Yaşanan salgınlar, depremler ve kıtlıklar da baş gösterince yıkılış kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla yıkılış evresinde cariyelerin etkisinin sonucu sosyal ve siyasi sorunları ve ekonomik sıkıntıyı ön planda tutmuştur. (El-Makrîzî, 1997; Aşur,1992; Ali Seyyid, 1988; Yiğit, 2015; Lewis, 1997).

kadınların, çevrelerinin, cariyelerin ve kendi eşlerinin bu durumu nahoş karşıladıkları görülmüştür. Bu yaşanan kargaşadan devlet yönetimi etkilenmiş, ikilikler, sorunlar baş göstermiş ve çöküş evresi için sorun oluşturmuştur. Akabinde aile hayatı bozulduğu için ahlak problemleri de görülmüş, ailede kıskançlığa ve huzursuzluğa neden olmuştur. Ailede güven duygusunu sarstığı için ölüm ve hastalık ile karşılaştıklarında birbirlerini suçladıkları görülmüştür.

Diğer yandan sultanlar, cariyeleri genellikle yaşanan çocuk ölümlerine karşın devletin bekasını korumak için cariye aldıkları da görülmektedir. Ancak bu durum bir yandan devletin ömrünü uzatırken diğer yandan sorunları beraberinde getirmiştir. Nitekim ekte verilen tabloda da görüldüğü gibi sultanların, cariyelerden çocukları olduğu ve bu bazı çocukların sultan olmasıyla devleti idame ettikleri belirtilmiştir. Dahası bazı sultanlar, diplomasi amacı güden evlilikler yapmışlardır. Bu zorunlu evlilikler de sultanları cariye ile evlenmeye meyil ettikleri görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Abduh Kasım, A. (1998).** Asru Selâtinî'l-Memâlik et-Tarîhu's-Siyâsî ve'l-İctimâî, el-Haram.
- Afyoncu, E. (2014).** Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Ağır, A. M. (2015).** Memlûklerde Ticaret, İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Ahmed A. (1999).** el-Mer'e fi Mısır el-Memlukiyye.
- Ahmed, L. (1992).** Women and Gender in Islam: Historical Roots of A Modern Debate, London: Yale University Press.
- Aktan, H. (2001).** "İstîlad", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 23: 361-362, İstanbul: TDV Yayınları.
- Akkuş Yiğit, F. (2014).** "Memlûk Devletinde Hareme Dair Bazı Tespitler", 17. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 100-108.
- Akkuş Yiğit, F. (2015).** "Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı ve Müzisyenler" ,Tarih İncelemeleri Dergisi, 30(1), 45-2.
- Akkuş Yiğit, F. (2015).** "Memlûkler'de Evlilik Hazırlıkları", Türkiyat Mecmuası, 25(1), 331-351.
- Akkuş Yiğit, F. (2016).** "Memlûk Sarayında Tek Eşlilik ve Çok Eşlilik Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43), 556-561
- Amitai, R. (2016).** "The Early Mamlûks And The End Of The Crusader Presence İn Syria (1250–1291) ", The Crusader World, Ed. Adrian J. Boas, Routledge, New York.
- Anonim, (2016).** Tuhfetü'l Memlûk Siyasetname, Yay. Haz. Yakup Kara, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Aşur, F. (1992).** el-Mucteme'el-Mısırî fî 'Asr Selatin el-Memalik, Kahire.
- Ayan, E. (2017).** Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Aydın, M. A. (2002).** Muhammed Hamidullah, "Köle", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 26: , s. 237-246, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bakır, A. (2004).** Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Bakır, A. (2008).** Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Bosworth, C. E. (2008).** "Mamluks (1250–1517)", Encyclopedia of Islamic Civilisation and Religion, (Ed.), Ian Richard Netton, New York: Routledge.
- Clot, A. (2005).** Köleliğin İmparatorluğu Memlûkler'in Mısır'ı (1250-1517), (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Doris, B. A. (1997).** The Mahmal Legend and the Pilgrimage of the Ladies of the Mamluk Court, Mamluk Studies Review, 1.
- Doris, B. A. (2014).** Practising Diplomacy in the Mamluk Sultanate: Gifts and Material Culture in The Medieval Islamic World, New York: I.B. Tauris.
- Eco, U. (2014).** Ortaçağ, (Çev. Leyla Tonguç Basmacı), 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- El-Bahnasi, S., El-Din, M. H., El-Rab, G. G., & Torky, T. (2010).** "The Seat of the Sultanate (The Citadel and Its Surroundings)", Mamluk Art: The Splendour and Magic of the Sultans, Egypt: Museum With No Frontiers, MWNF (Museum Ohne Grenzen)
- El-Makrîzî, (1936).** Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk, Nşr. M.M. Ziyade, Kahire, Cilt 1/2.
- El-Makrîzî, (1997).** Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk, Tahkik M. Abdulkadir Ata, Lübnan, (1).
- El-Makrîzî, (1997).** Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifet Düveli'l-Mülûk, Tahkik M. Abdulkadir Ata, Lübnan, Cilt 1.
- El-Makrîzî, El-Mevâ'iz Ve'l-İ'tibâr Bi-(Fî) Zikri'l-Hıttâ Ve'l-Âşar, Sadır Yayınevi: Beyrut, 2 Cilt.**
- Emecen, F. (2017).** Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600), 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ez-Zahiri, H. Ş. (1892).** Keşfü'l-Memâlik ve Beyânü't-Ṭuruḳ ve'l-Mesâlik, Paris: Cumhuriyet Matbaası.
- Frenkel, Y., & Ben-Bassat, Y. (Ed).** "Slave Girls And Learned Teachers: Women in Mamluk Sources", in: Developing Perspectives in Mamluk History, Islamic History And Civilization Studies and Texts, (Leiden: Brill, 1995), 143, 158-177.
- Garcin, J. C. (1998).** "The Regime of The Circassian Mamluks", The Cambridge History of Egypt, New York: Cambridge Universty Press, 1.
- Ghersetti, A. (2018).** "The Representation of Slave Girls in a Physiognomic Text of the Fourteenth Century", Mamlûk Studies Review, 21, 40-44.
- Gökhan, İ. (2007).** "Baybars Döneminde Mısır'da Beşerî Olayların ve Doğal Felaketlerin Toplum ve İktisadî Hayat Üzerinde Etkileri (1422–1438)", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Elazığ, 1/5.
- Havemann, A. (2010)** "The Chronicle of Ibn Iyās as a Source for Social and Cultural History from Below", Towards a Cultural History of the Mamluk Era, Ed. Mahmoud Haddad vb., Beyrut:Ergon Verlag Wurzburg In Kommission.
- Heather N. Keaney, (2009).** "Mamluk", Enclopedia of Islam, Ed. Juan E. Campo, C. 1, America: Facts on File.
- Hodgson, M. G. S. (1995).** İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih, (Çev. Metin Karabaşoğlu), İstanbul: İz Yayıncılık.

- İbn Battuta. (2000).** İbn Battuta Seyahatnamesi, (Sait Aykut, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn iyas, A. (1983).** Beda'i' ez-Zuhur fi Veka'i' ed-Duhur, Tahkik, Muhammed Mustafa, Kahire.
- İbn Tağrıberdî. (2013).** En-Nücumu'z-Zahire, (Ahsen Batur, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Johnson, K. (2019).** "Soylu Hacılar: Memlûk Anlatılarında Havend el-Kübra'nın Hac Yolculuğu", (Çev. Hilal Cemile Tümer), Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi, 3/2.
- Keleş, B. (2018).** Bahri Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382), Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Kızıltoprak, S. (2004).** "Mevali", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV, 25-29.
- Koprman, K.Y. (1992).** "Memlûkler", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. 6, İstanbul: Çağ Yayınları.
- Lapidus, İ.L. (2005).** İslam Toplumlari Tarihi, (Çev. Yasin Aktay), 3. Baskı, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, L. (1997).** "Eyyûbiler ve Memlûk Saltanatı", İslam Tarihi Kültür Ve Medeniyeti, Ed. P.M. Holt vb., (Çev. Hamdi Aktaş), 2. Baskı, C. 1, İstanbul: Kitabevi.
- Lindsay, E. (2005).** James, Daily Life in the Medieval Islamic World, London: Greenwood Press.
- Makdisi, M.E.H. (2019).** Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk Memlûklerin Faziletleri, (Çev. Ramazan Şeşen), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Matrakçı Nasuh, (2019).** Târih-İ Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561), Haz. Göker İnan, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınlar.
- Miroğlu, İ. (1992).** "Yavuz Sultan Selim Devri", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul: Çağ Yayınları, 10.
- Muhammed, A.S. (1988).** el-Cevari fi Mücteme el-Kahire el-Memlukiyye, , Kahire.
- Rapoport, Y. (2007).** "Women and Gender in Mamluk Society: An Overview", Mamluk Studies Review, 11, 1-47.
- Sa'id 'Abd el-Fettah A. (1992).** el-Mucteme'el-Mısri fi 'Asr Selatin el-Memalik, Kahire.
- Sehavi, (1992).** ed-Dav'ü'l-lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi, C. 12, Beyrut.
- Tekindağ, Ş. (1961).** Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 150- 151.
- Tekindağ, Ş. (1967).** "Anadolu'da Türk Tarihi ve Kültürü", Karadeniz Teknik Üniversitesinde 16.5.1966-31.5.1966 Arası Verilen Konferanslar, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesinde Ofset Baskı Makinası.
- Turan, O. (1947).** "Şemsettin Altunaba Vakfiyesi ve Hayatı" , Belleten, 11/42, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Williams, C. (2008).** Islamic Monuments in Cairo: The Practical Guide, America: American Universty in Cairo Press.
- Winslow Williams, C. (2013).** State Formation and the Structure of Politics in Mamluk Syro-Egypt, 648-741 AH/1250-1340 CE. vol. 2., Germany: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Yiğit, İ. (2002).**"Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", Türkler Ansiklopesi, (Ed.), H. Celal Güzel vb., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yiğit, İ. (2015).** Memlûkler (1250-1517), İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Yosef, K. (2012).** "Mamluks and Their Relatives in the Period of the Mamluk Sultanate (1250-1517)", Mamluk Studies Review, 16.

EK 1. Burcî Memlûk Devleti Boyunca İsim Olarak Ele Aldığımız Cariyeler

Burcî Memlûklüleri	Cariye Adı	Evlendiği Sultan	Çocuğu	Meslek
1.	Sul		Çocuk var.	Şarkıcı (mugannî)
2.	Rum Asıllı Cariye	el-Melikü'z-Zâhir Berkuk	Çocuk var.	
3.	Hond Şirin		Faraj/Ferec	
4.	Qunnuq Bey		Çocuk var.	
5.	Çerkes Asıllı Melikbay	el-Melikü'l-Eşref Seyfeddin	Ahmet	
6.	Hond Kübra Çolban/Colban	Baybars	Yusuf (Sultan)	
7.	Cevher El-Handar		(?ikisinden Muhammed ve Fatma adında 2 çocuğu olmuştur)	
8.	Hond Colban			
9.	Surbay Çerkesiyye	el-Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Çakmak		
10.	Rum Asıllı Cariye		El-Malik El-Mansur Osman	
11.	Çerkez Asıllı Cariye		Kız çocuk	
12.	Dolaybay			
13.	Şeker Bay	el-Melikü'z-Zâhir Hoşkadem	3 çocuk	Mürid
14.	Surbay Çerkesiyye		Faraj	
15.	Asılbay	el-Melikü'l-Eşref Seyfeddin Kayıtbay (evlenmemiştir)	Muhammed en-Nasır (Sultan)	
16.	Fatma			